EKSPORTCHI KORXONALAR UCHUN TEXNIK TO‘SIQLARNI KAMAYTIRISH STRATEGIYASI: XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TEXNIK REGLAMENTLARNI OPTIMALLASHTIRISH.

Maxammatova Mahliyo Sherali qizi

Buxoro davlat texnika universiteti magistri

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalqaro standartlarga uyg‘unlashuv jarayonining iqtisodiy samaralari tahlil qilinadi. Xususan, milliy standartlar va texnik reglamentlarni xalqaro standartlar bilan moslashtirish eksport hajmini oshirish, texnik to‘siqlarni kamaytirish, ishlab chiqarish samaradorligini yaxshilash hamda mahsulotlarning raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Tadqiqotda uyg‘unlashuvning savdo xarajatlarini qisqartirish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va global qiymat zanjirlariga integratsiyalashuvdagi o‘rni yoritilgan. Shuningdek, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: xalqaro standartlar, uyg‘unlashuv, texnik reglamentlar, iqtisodiy samara, eksport, texnik to‘siqlar, raqobatbardoshlik.

Abstract. This article analyzes the economic effects of harmonizing national standards and technical regulations with international standards. It demonstrates that harmonization contributes to the reduction of technical barriers to trade, the growth of export potential, and the improvement of product quality and competitiveness. The study highlights the role of international standards in lowering trade costs, attracting foreign investment, and facilitating integration into global value chains. In addition, challenges faced by developing countries in the harmonization process are examined, and policy recommendations are proposed to maximize economic benefits.

Keywords: international standards, harmonization, technical regulations, economic effects, exports, technical barriers to trade, competitiveness.

Аннотация. В статье рассматриваются экономические эффекты гармонизации национальных стандартов и технических регламентов с международными стандартами. Обосновано, что процесс гармонизации способствует снижению технических барьеров в торговле, увеличению экспортного потенциала, повышению качества и конкурентоспособности продукции. Особое внимание уделяется влиянию международных стандартов на сокращение торговых издержек, привлечение иностранных инвестиций и интеграцию в глобальные цепочки создания стоимости. Также анализируются возможные проблемы для развивающихся стран и предлагаются пути их решения.

ISSN 3030-3907

Ключевые слова: международные стандарты, гармонизация, технические регламенты, экономический эффект, экспорт, технические барьеры, конкурентоспособность.

Kirish

Xalqaro savdoda texnik to‘siqlar (Technical Barriers to Trade – TBT) eksportchi korxonalar faoliyatiga jiddiy ta’sir ko‘rsatadi. Texnik reglamentlar, standartlar va muvofiqlikni baholash tartiblarining mamlakatlar o‘rtasida farqlanishi eksport xarajatlarini oshiradi, mahsulotning bozorlarga kirishini sekinlashtiradi. Shu sababli texnik reglamentlarni xalqaro standartlar asosida optimallashtirish eksport salohiyatini oshirishning muhim strategik yo‘nalishidir.Texnik to‘siqlarning mazmuni. Texnik to‘siqlar quyidagilar orqali namoyon bo‘ladi: mahsulot xavfsizligi va sifati bo‘yicha turli talablar; sertifikatlash va sinovdan o‘tkazish jarayonlarining murakkabligi; takroriy laboratoriya sinovlari; standartlarning mos kelmasligi.

Bu omillar ayniqsa kichik va o‘rta eksportchi korxonalar uchun muammo tug‘diradi. Texnik to‘siqlarni kamaytirishning asosiy strategiyalari. Xalqaro standartlarga uyg‘unlashuv (harmonizatsiya). Milliy texnik reglamentlarni ISO, IEC, Codex Alimentarius, UNECE kabi xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish eksport qilinadigan mahsulotlarning ko‘p bozorlarda bir xil talablar asosida tan olinishi imkonini beradi. Texnik reglamentlarni optimallashtirish. Texnik reglamentlar faqat zarur xavfsizlik talablariga asoslanishi, ortiqcha va takroriy me’yorlar bekor qilinishi lozim. Riskga asoslangan yondashuv reglamentlarning samaradorligini oshiradi. Muvofiqlikni baholash tizimini takomillashtirish. Milliy sertifikatlashtirish va sinov laboratoriyalarini xalqaro talablarga muvofiq akkreditatsiya qilish eksportchilar uchun muhim afzallik yaratadi. O‘zaro tan olish bitimlari (MRA) orqali milliy sertifikatlarning xorijda tan olinishi ta’minlanadi. Shaffoflik va axborot almashinuvi. Texnik reglamentlar va standartlar bo‘yicha ochiq axborot tizimlarining mavjudligi eksportchi korxonalarning yangi talablar haqida o‘z vaqtida xabardor bo‘lishiga yordam beradi. Bu Jahon savdo tashkiloti (JST) TBT kelishuvi tamoyillariga mos keladi. Sifat infratuzilmasini rivojlantirish. Metrologiya, standartlashtirish, akkreditatsiya va sertifikatlashtirish tizimlarining rivoji texnik to‘siqlarni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Kuchli sifat infratuzilmasi eksportchilarning xalqaro bozorlarga chiqishini osonlashtiradi. Raqamlashtirish va elektron tizimlar. Elektron sertifikatlar, “yagona oyna” (single window) tizimlari va raqamli hujjat aylanishi eksport jarayonlarida vaqt va xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi. Amalga oshirish bosqichlari. Eksport mahsulotlari va asosiy bozorlar bo‘yicha texnik talablarni tahlil qilish; Milliy reglamentlarni xalqaro standartlar bilan moslashtirish; Muvofiqlikni baholash va akkreditatsiya tizimini kuchaytirish; Eksportchilarni o‘qitish va texnik maslahatlar

ISSN 3030-3907

bilan qo‘llab-quvvatlash. Standartlashtirish va sertifikatlash uchun asos. Tabiiy tolalarni yetishtirishda o‘lchash jarayoni milliy va xalqaro standartlar talablariga muvofiq amalga oshiriladi. Bu esa mahsulotni sertifikatlash, eksport qilish va jahon bozoriga chiqarishda muhim ahamiyatga ega. O‘lchashsiz sifat nazorati va standartlashtirish jarayonlarini to‘liq amalga oshirish imkonsiz. Texnologik jarayonlarni boshqarish. O‘lchash natijalari asosida agrotexnik tadbirlar, sug‘orish, yig‘im-terim va saqlash jarayonlari to‘g‘ri rejalashtiriladi. Masalan, tolalarning namlik darajasi aniqlanib borilishi ularning buzilishini oldini olishga yordam beradi. Shu tariqa ishlab chiqarish jarayoni samarali boshqariladi. Xalqaro standartlarga uyg‘unlashuv — bu milliy standartlar, texnik reglamentlar va normativ hujjatlarni xalqaro tan olingan standartlar (ISO, IEC, Codex Alimentarius, UNECE va boshqalar) bilan moslashtirish jarayonidir. Ushbu jarayon mahsulotlar, xizmatlar va ishlab chiqarish jarayonlarining xalqaro talablarga javob berishini ta’minlaydi. Xalqaro standartlarga uyg‘unlashuv quyidagi muhim afzalliklarni beradi: eksport qilinadigan mahsulotlarning xalqaro bozorlarda erkin muomalaga kirishini ta’minlaydi; texnik to‘siqlarni kamaytiradi; mahsulot sifati va xavfsizligini oshiradi; sertifikatlash va sinov xarajatlarini qisqartiradi; ishlab chiqaruvchilarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Xalqaro standartlarga uyg‘unlashuv quyidagi tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan standartlarga tayangan holda amalga oshiriladi: **ISO (International Organization for Standardization)** – sifat, ekologiya, menejment tizimlari va mahsulotlar bo‘yicha standartlar; **IEC (International Electrotechnical Commission)** – elektrotexnika va elektronika sohasidagi standartlar; **Codex Alimentarius Commission** – oziq-ovqat xavfsizligi va sifati bo‘yicha standartlar; **UNECE** – texnik reglamentlar va transport xavfsizligi bo‘yicha me’yorlar. **Uyg‘unlashuv jarayonining asosiy yo‘nalishlari. Milliy standartlarni xalqaro standartlarga moslashtirish.** Amaldagi milliy standartlar tahlil qilinadi va ularning xalqaro standartlarga mos kelmaydigan jihatlari qayta ko‘rib chiqiladi. Natijada milliy hujjatlar xalqaro talablarga yaqinlashtiriladi yoki to‘liq qabul qilinadi. **Texnik reglamentlarni optimallashtirish.** Texnik reglamentlar xavfsizlik, sog‘liq va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan minimal zarur talablar asosida ishlab chiqiladi. Ortiqcha va takroriy talablar qisqartiriladi. **Muvofiqlikni baholash tizimini uyg‘unlashtirish.** Sertifikatlashtirish, sinov va inspeksiya jarayonlari xalqaro talablarga moslashtiriladi. Natijada milliy sertifikatlar xorijiy bozorlarda tan olinishi osonlashadi. **Huquqiy va institutsional moslashuv.** Standartlashtirish va texnik tartibga solish sohasidagi qonunchilik xalqaro kelishuvlar, jumladan Jahon savdo tashkilotining Texnik to‘siqlar to‘g‘risidagi bitimi (WTO TBT Agreement) talablariga moslashtiriladi. **Malakali kadrlar yetishmasligi.** Standartlashtirilgan o‘lchash asboblaridan to‘g‘ri foydalanish uchun maxsus bilim

ISSN 3030-3907

va ko‘nikmalar talab etiladi. Amaliyotda esa operatorlarning malakasi yetarli bo‘lmasligi, o‘lchash uslubiyatlariga rioya qilinmasligi va asbobdan noto‘g‘ri foydalanish holatlari uchraydi. Bu esa noto‘g‘ri ma’lumotlar olinishi va xulosalarning ishonchsiz bo‘lishiga olib keladi. Xalqaro standartlarga uyg‘unlashuv (harmonizatsiya) — milliy standartlar va texnik reglamentlarni xalqaro qabul qilingan standartlar bilan moslashtirish jarayoni. Bu jarayon iqtisodiy jihatdan bir necha yo‘nalishda samaralar berishi mumkin: eksport hajmini oshirish, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, mahsulot sifatini yaxshilash va innovatsiyalarni rag‘batlantirish. WTO TBT bitimi ham mamlakatlarni o‘z chora-tadbirlarini xalqaro standartlarga asoslashga rag‘batlantiradi. Eksport va bozorga kirish. Ko‘plab empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, xalqaro standartlarga moslashish yoki ISO kabi sertifikatlarni olish firmalarning eksport hajmini oshirishi mumkin. Ba’zi firmalar uchun sertifikat olish eksportlarni sezilarli darajada — o‘rganishlarga qarab — oshiradi. Bu ta’sir sektorga, mamlakat darajasiga va kompaniya xususiyatlariga qarab o‘zgaradi. Muvofiqlikni baholash va MRA (o‘zaro tan olinishi).

Ishlab chiqarish samaradorligi va innovatsiya. Standartlashtirish interoperabellikni, sifat nazoratini va mahsulot dizaynida takrorlanishni kamaytiradi — bu o‘z navbatida ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Standartlar bo‘yicha amaliy yo‘l-yo‘riqlar jarayonlarni tezlashtiradi va texnologik integratsiyani osonlashtiradi, shu bilan raqobatbardoshlik kuchayadi. (makro darajada bu iqtisodiy o‘sishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin). Bilvosita (sekundar) iqtisodiy foydalar. Xarajatlarni pasaytirish: standartlashtirish hujjatlari va umumiy sinov protokollari takroriy sinov va sertifikat olish zaruratini kamaytiradi — bu ayniqsa kichik va o‘rta korxonalarga (KOB) foyda keltiradi. Open Knowledge. Investorlar ishonchi va Tashqi investitsiyalar: milliy reglamentlar xalqaro standartlarga mos bo‘lsa, xorijiy investorlarda ishonch ortadi, chunki talablar oldindan bilinarli va prognozlanadi. Bozor integratsiyasi va zanjirga kirish: standartlar yetkazib beruvchilar va buyurtmachilar o‘rtasida moslikni ta’minlab, global ta’minot zanjirlariga kirishni osonlashtiradi.

Zamonaviy texnologiyalar rivoji natijasida ushbu asboblardan foydalanish imkoniyatlari kengayib, ularning aniqligi, ishonchliligi va samaradorligi tobora ortib bormoqda. Texnologik rivojlanish istiqbollari. Kelajakda raqamli va avtomatlashtirilgan o‘lchash asboblari keng qo‘llanilishi kutilmoqda. Sensorlar, optik va lazer texnologiyalariga asoslangan qurilmalar o‘lchash jarayonini tez va aniq bajarish imkonini beradi. Bunday asboblar inson omili ta’sirini kamaytirib, o‘lchash natijalarining barqarorligini ta’minlaydi. Shuningdek, o‘lchash ma’lumotlarini real vaqt rejimida yig‘ish va qayta ishlash imkoniyati yuzaga keladi. Raqamlashtirish va axborot tizimlari bilan integratsiya. Standartlashtirilgan

ISSN 3030-3907

o‘lchash asboblarini axborot tizimlari bilan bog‘lash istiqbolli yo‘nalishlardan biridir. O‘lchash natijalari elektron bazalarda saqlanib, tahlil qilinadi va uzoq muddatli monitoring amalga oshiriladi. Bu esa sifat nazoratini kuchaytirish va tezkor qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi. Standartlarni takomillashtirish va uyg‘unlashtirish. Milliy va xalqaro standartlarni uyg‘unlashtirish istiqboldagi muhim vazifalardan biridir. Bu o‘lchash natijalarini xalqaro miqyosda tan olinishi, mahsulotlarning eksport salohiyatini oshirish va raqobatbardoshligini kuchaytirishga imkon yaratadi. Standartlarning zamonaviy talablarga mos ravishda doimiy yangilanib borilishi o‘lchash tizimining rivojlanishiga xizmat qiladi. Kadrlar salohiyatini oshirish. Kelajakda standartlashtirilgan o‘lchash asboblaridan samarali foydalanish uchun yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etadi. O‘lchash texnologiyalari bo‘yicha treninglar, malaka oshirish kurslari va amaliy mashg‘ulotlar mutaxassislarning bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Iqtisodiy va ijtimoiy samaradorlik. Standartlashtirilgan o‘lchash asboblaridan keng foydalanish ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi, mahsulot sifatini barqarorlashtiradi va iqtisodiy yo‘qotishlarni kamaytiradi. Natijada iste’molchilar ishonchi ortadi, bozor munosabatlari mustahkamlanadi va tarmoqlarning barqaror rivojlanishi ta’minlanadi.

Shu bilan birga, O‘zbekiston Prezidenti tomonidan olib borilayotgan oqilona va barqaror siyosatlar mamlakatda kambag‘allikni qisqartirishda muhim rol o‘ynamoqda. alqaro standartlarga uyg‘unlashuv — bu milliy standartlar, texnik reglamentlar va normativ hujjatlarni xalqaro tan olingan standartlar (ISO, IEC, Codex Alimentarius, UNECE va boshqalar) bilan moslashtirish jarayonidir. Ushbu jarayon mahsulotlar, xizmatlar va ishlab chiqarish jarayonlarining xalqaro talablarga javob berishini ta’minlaydi.

Shu asosda, Xalqaro standartlarga uyg‘unlashuv iqtisodiy jihatdan bir qancha muhim foydalar beradi: eksportni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va sifatni yaxshilash — lekin bu jarayon xarajat va texnik infratuzilma talablarini ham keltirib chiqaradi. Empirik tadqiqotlar umumiy yo‘nalishda standartlashuv va MRAlarning savdoga ijobiy ta’siri borligini ko‘rsatadi, ammo mamlakat va sektor bo‘yicha natijalar farq qiladi. Siyosatchilar uchun maqsad — harmonizatsiyani targ‘ib qilish bilan birga KOBlarni himoya qilish va sifat infratuzilmasini oshirish orqali iqtisodiy samarani maksimal darajada ta’minlash. To‘g‘ri va aniq o‘lchashsiz yuqori sifatli tabiiy tolalar ishlab chiqarish va ularni jahon bozorida muvaffaqiyatli sotish mumkin emas. Standartlashtirilgan o‘lchash asboblaridan foydalanishdagi muammolar asosan texnik, iqtisodiy, kadrlar va standartlashtirish bilan bog‘liq omillar bilan izohlanadi. Xalqaro standartlar asosida texnik reglamentlarni optimallashtirish eksportchi korxonalar uchun texnik to‘siqlarni kamaytirishning eng samarali yo‘lidir. Bu jarayon mahsulot raqobatbardoshligini

ISSN 3030-3907

oshiradi, yangi bozorlarga chiqishni tezlashtiradi va milliy iqtisodiyotning eksport salohiyatini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Statistika Qo‘mitasi. Uy-joy byudjeti so‘rovi (HBS) 2021–2024. Toshkent, 2024.
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot Vazirligi. Milliy rivojlanish strategiyasi va barqaror iqtisodiy o‘sish bo‘yicha hisobotlar. Toshkent, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Farmonlar va qarorlar, ijtimoiy himoya va kambag‘allikni qisqartirish sohalari bo‘yicha, 2021–2024.
4. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Sustainable Development **Goals Report 2023**. New York, United Nations, 2023.
5. F.R.Muradova, Z.R.Murodova, I.I.Hayitova, M.M.Nafasov Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari. O ‘quv qo ‘llanma, Buxoro, Sharq 2020
6. F.R.Muradova, Z.R.Murodova, I.I.Hayitova, M.M.Nafasov Ta`limda multimedia ilovalari O ‘quv qo ‘llanma, Buxoro, Sharq 2020
7. Информационные технологии: учебник / З.Р.Муродова, Бухоро: «BUXORO NASHR» МЧЖ, 2023. - 350 с.
8. Kadirov M. Axborot texnologiyalari-1 qism. O ‘quv qo ‘llanma. T:Sano-standart-2018
9. T.F.Sohibov, N.A.Sharapova. Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari (I qism). O ‘quv qo ‘llanma, Buxoro, Sharq 2024
10. Sh.X.Samiyeva, N.A.Sharapova. Dizayn va amaliy dasturlar. O ‘quv qo ‘llanma, Buxoro, Durdona. 2023
11. Iqtisodiyotda axborot kommunikatsion texnologiyalar va tizimlar/ U.Z.Narziyev O ‘quv qo ‘llanma, Buxoro, Sharq 2024
12. M.M.Nurullayev. Axborot texnologiyalari va jarayonlarini matematik modellashtirish. O‘quv qo‘llanma. Buxoro: “Umid” nashriyoti, 2023. – 186 b.
13. Soha obyektlarini loyihalash dasturlari / L.Gaffarov. darslik Buxoro, Durdona nashriyoti 2024
14. Qurilishda axborot texnologiyalari/ L.X.Gaffarov. o‘quv qo‘llanma, umid nashriyoti 2023

ISSN 3030-3907